

РОЗДІЛ 7. ПСИХОЛОГІЯ, ПЕДАГОГІКА, ОСВІТА, ФІЛОСОФІЯ ТА ФІЛОЛОГІЯ

§7.1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Вступ. Профорієнтація є найважливішою складовою навчально-виховної роботи освітньої організації та освітнього процесу в цілому. Тривалий і систематичний вплив на учнів може здійснюватися за допомогою сім'ї, шляхом залучення співробітників підприємств і професійних навчальних закладів, які кваліфіковано ознайомлюють підлітків із різними видами трудової діяльності, надають допомогу в оволодінні обраною професією.

Під професійною орієнтацією маємо на увазі систему заходів із надання допомоги у професійному самовизначенні молоді, яка обирає професію, яка виступає як об'єктом, так і суб'єктом цього процесу. Варто визначити мету і завдання профорієнтаційної роботи. Діапазон цілей досить широкий: від найбільш віддалених (прийняття остаточного усвідомленого рішення про професійному виборі) до найближчої мети (наприклад, ознайомитися зі специфікою обраної професії, відвідування факультативів із метою професійного самовизначення тощо). Задля досягнення віддалених цілей школярі не завжди можуть встановити безпосередній зв'язок між профорієнтаційними намірами (особливо, якщо вони є для нього малопривабливими) і привабливими для нього віддаленими результатами професійного самовизначення. Увага до найближчих цілей профорієнтації часто обмежує школярів в їх активності щодо здійснення професійного вибір. Необхідно, щоб вони чітко бачили і розуміли як найближчі, так і віддалені цілі.

Виклад основного матеріалу. Так, найближча мета профорієнтації багатофункціональна і вона спрямована на управління професійним самовизначенням школярів. Ця мета є: засобом впливу; засобом отримання інформації про стан керованого об'єкта в конкретний момент управління; засобом діагнозу при порушенні перебігу процесу профорієнтації (відхилення професійного самовизначення від нормативної моделі); засобом корекції.

Віддалені і найближчі цілі профорієнтації передбачають вирішення конкретних завдань. Профорієнтаційні завдання, які ставить учитель (профорієнтатор) перед школярами, не завжди можуть бути ними прийняті. Для цього учневі необхідно їх проаналізувати на особистісному рівні з точки зору безлічі власних цілей-мотивів. Цей аналіз визначається рівнем його свідомості. У процесі осмислення завдання суб'єкт (учень) надає їй особистісний сенс. Поступове формування у школяра внутрішньої здатності до свідомого і самостійного вибору напряму професійної діяльності стає кінцевою метою профорієнтації. Ця мета визначає подальше коригування і реалізацію перспектив власного розвитку особистості, що формується (професійних, життєвих, особистісних намірів), здатність розглядати себе розвиваються в часі і самостійно знаходити особистісно значущі сенси у конкретній професійній діяльності. Своєчасне і правильне професійне самовизначення підлітка – запорука його особистої успішної діяльності, кар'єрного, професійного зростання і матеріального благополуччя.

На завершальній стадії загальної середньої освіти для випускника актуальною проблемою є не тільки вибір професії і сфери діяльності відповідно до його схильностями і здібностями, а й типу освітньої організації (технікум, коледж, інститут, університет).

Цілеспрямована робота з профорієнтації активізує внутрішні психологічні ресурси особистості школяра, розвиває його професійну і особисту мобільність. Все це дозволяє людині якнайповніше реалізувати себе в професії, бути більш гнучким і своєчасно реагувати на можливі зміни.

Завдання профорієнтації – актуалізація внутрішніх ресурсів, можливостей особистості, створіннь умов для самореалізації людини у професійній сфері, формування у нього здібностей до прийняття рішень про вибір і зміну професії, професійну освіту, перенавчання або підвищенні кваліфікації. В основі профорієнтаційної роботи лежить системний підхід – науково обґрунтована система соціально-економічних, психологічних і правових заходів, спрямованих на надання допомоги школярам у професійному самовизначенні.

Система профорієнтаційної роботи загальноосвітніх організацій включає: професійне освітня; преоптація – формування у школярів початкових професійних уявлень; попередня професійна діагностика; професійна консультація; соціально-професійна адаптація; професійне виховання.

Професійне просвітництво – ознайомлення школярів із різноманітністю і особливостями професій, тенденціями їх розвитку, різними видами професій в суспільстві, потребами в кадрах у різних галузях господарської діяльності країни і конкретного регіону, шляхами отримання професії, особливостями працевлаштування, подальшого професійного зростання.

Мета професійного освіти – створення реальних уявлень про світ професій в цілому, усвідомлення змісту і якісних особливостей основних завдань, функцій, умов роботи за конкретною професією, моральної і матеріальної винагороди за свою роботу.

Професійне просвітництво передбачає:

- відпрацювання професійної інформації (відбір відомостей соціально-економічного, науково-технічного, професіографічного, психофізіологічного, правового характеру);

- професійну агітацію (просування тих професій, які необхідні суспільству і яким відповідають особистісні якості школярів);

- професійну пропаганду (цілеспрямована діяльність по формуванню громадської думки про необхідність займатися профорієнтацією з урахуванням можливостей учнів і потреб суспільства у кадрах).

Професійне просвітництво, названі його складові частини за змістом, формам, методам і обсягом, по-різному реалізуються в школі в залежності від вікових особливостей учнів. Цей вид роботи зі школярами дозволяє в їх свідомості створювати реальне уявлення про світ професійного спрямування, тим самим відбувається «примірювання себе» до різного виду діяльності.

Преоптація – попередня робота щодо надання учням початкових уявлень про професії. Такий вид роботи є актуальним при вивченні всіх навчальних предметів, передбачених навчальним планом школи. Призначення преоптації реалізується і на факультативних заняттях, які обираються учнями відповідно до їх інтересами.

Системний підхід до роботи з профорієнтації школярів передбачає:

- попередню професійну діагностику, яку здійснюють, як правило, психологи, і вона спрямована на виявлення особистісних здібностей, інтересів, схильностей;

- соціально-професійну адаптацію, сприяє виявленню недоліків роботи щодо професійного самовизначення учнів і

активізацію нових ціннісних орієнтацій і інтересів в сфері праці;

- професійне виховання розуміється як процес формування в учнів особистісних якостей (працелюбність, підприємливість, вміння творчо мислити, ініціатива).

У роботі з профорієнтації основними орієнтирами слід вважати формування в учнів професійного самовизначення, яке співвідноситься з індивідуальними особливостями особистості і запитам суспільства в трудових ресурсах. Профорієнтацію у процесі навчання слід здійснюватися на основі системного підходу, що надає розуміння роботи як багатогранного комплексу взаємопов'язаних, взаємообумовлених і взаємодоповнюючих заходів, спрямованих на вирішення проблеми підготовки школярів до вибору професії.

Проблема професійної орієнтації підлітків є важливою складовою успішної професійної реалізації особистості. Підлітковий вік є складним, перехідним віком у житті молоді. Тому перед батьками, учнями і педагогами полягає велика відповідальність за майбутнє підлітків і за те, щоб підліток правильно обрав свій професійний життєвий шлях. Для того щоб визначитися з вибором професії, необхідно співвіднести різних чинників: свої потреби, самооцінку, мрії, інтереси, темперамент, здібності, стан здоров'я та інші. Досить складним завданням є вибір професії. Можна сказати, що будь-яка професія – складний світ, у якому потрібно адаптація, роки навчання, пристосування до різних факторів і умов. З іншого боку, то перш, ніж обрати будь-яку професію, треба вже заздалегідь знати, з чого обирати. Успішність професійної адаптації у процесі навчання багато в чому визначається причинами вибору певного закладу абітурієнтом і його готовністю оволодіти конкретною

спеціальністю [3].

Таким чином, незнання світу існуючих професій є труднощами і найважливішою проблемою професійного самовизначення для сучасних підлітків. Підліток повинен не просто обрати професію, вона повинна йому подобатися, він повинен враховувати потреби в професії в тому регіоні, в якому він буде жити. Профорієнтаційна робота, що виконує функції професійної підготовки передбачає два шляхи його отримання – самоосвіта або навчання в освітніх установах професійної освіти або успіх професійної освіти визначає такий важливий психологічний момент як готовність (емоційна, мотиваційна) до придбання тієї чи іншої професії [2].

Професійне самовизначення – це відношення людини до світу професій в цілому і до конкретної обраної професії зокрема. Професійне самовизначення проходить в кілька етапів: зародження професійних намірів відповідно до суспільних і зі своїми особистими потребами; цілеспрямоване професійне навчання конкретної діяльності.

На цьому етапі відбувається професійне самовизначення особистості; входження в професію. Це безпосередньо ознайомлення із умовами праці, службовими обов'язками, входження в колективні відносини; реалізація професійних устремлінь. Ставлення до праці, рівень майстерності, творчий підхід. Розглянемо можливі помилки, що здійснюються майбутнім абітурієнтом на виділених етапах, щодо проблеми професійного самовизначення.

1 етап. Перша помилка полягає в тому, що підліток у першу чергу шукає навчальний заклад, в якому він би хотів вчитися, а потім вже тільки починає обирати професію в цьому закладі.

Друга помилка полягає в несвоєчасності вибору. Це

означає, що у підлітка не вистачає часу на те, щоб визначитися із професією. Третя помилка полягає у відсутності в учня відчуття необхідності у виборі професії. Наприклад, у підлітка все родичі мають професію педагога, ця професія є традицією в конкретному сімейному колективі. Природно, батьки змушують підлітка зберегти традицію, не зважаючи на те, що підліток не планує обирати цей професійний напрям.

2 етап. Вирішальне значення при виборі професії відіграє самооцінка підлітка, яка лежить на підставі рівня домагань, тобто рівня складності тих завдань, до здійснення яких людина вважає себе здатним.

3 етап. Одним із основних етапів прийняття рішення про вибір будь-якої бажаної професії є збір необхідної інформації про неї. При цьому можуть виникнути помилки і складності, на певному етапі, які обумовлені трьома причинами: особистісними характеристиками, роллю сім'ї і впливом однолітків.

4 етап. На цьому етапі типові помилки можуть бути пов'язані з недостатнім рівнем критичності підлітка. Низький рівень критичності не дозволяє в повному обсязі виявити і дати об'єктивну характеристику власного становища. Виділяють велику кількість факторів, що впливають на вибір професії, але ми розглянемо найосновніші:

- особисті професійні переваги – те, що є потребою підлітка;

- позиція батьків. Часто батьки спонукають підлітка обрати професію за власним смаком;

- позиція однолітків. Підлітки обирають професію «за компанію», або за місцем розташування ЗВО або підприємства;

- позиція вчителів, які теж можуть вплинути на вибір

підлітка своїм авторитетом;

- здатності закладені природою в людині і їх варто розвивати, з тим, щоб вони сприяли найкращому вибору професії;

- рівень домагань. Часто підлітки орієнтовані на професії вищої категорії, «модні» або високооплачувані, які не відповідають ні їх внутрішнього світу, ні здібностям. У результаті відбувається розчарування в ній;

- інформованість, яка відіграє важливу роль у виборі професії. Адже у підлітка «на очах і на слуху» невеликий вибір професій. Тому профорієнтаційна робота є рушійною для вибори підлітків затребуваних, сучасних професій. Таким чином, зростає й інтерес до інших, раніше невідомих професіями;

- схильності – це вибірна спрямованість, що спонукає займатися певною діяльністю. В її основі бажання вдосконалювати навички та вміння, пов'язані з цією професійною діяльністю.

Профорієнтація – це комплекс психолого-педагогічних заходів, спрямованих на оптимізацію процесу працевлаштування відповідно до бажань, уподобань і сформованими здібностями, а також з урахуванням потреб в спеціальностях на ринку праці [1]. У наш час існує безліч різних методик профорієнтації і широка практика їх застосування. Розглянемо блок методик, який найбільш часто застосовується для допомоги підліткам у здійсненні свого професійного вибору. Найбільш поширеними психодіагностичними методиками, спрямованими на надання допомоги в здійсненні професійного вибору підлітків, є: диференційно-діагностичний опитувальник Е. А. Клімова (ДДО). Методика розроблена відповідно до класифікації типів професій Е. А. Клімова (людина-природа, людина-

техніка, людина-людина, людина-знак, людина-художній образ). Опитувальник пропонує вибрати серед 20 пар відповідей по одному в кожній парі. Результати показують, до якої з сфер у людини проявляється найбільший інтерес.

«Карта інтересів» Голомштока. Опитувальник включає 174 питання, що відображають спрямованість інтересів в 29 сферах діяльності. Проаналізувавши його результати, можна зробити висновок про пріоритетній сфері інтересів підлітка. Методика професійного самовизначення Дж. Голланда (Тест Голланда). Спрямована на виявлення відповідності типу особистості і типу професійного середовища. У методиці запропоновано 43 пари професій, в кожній з пар підлітку пропонується вибрати одну, найбільш бажану. Матриця вибору професії. Підлітку пропонується відповісти на 2 питання:

- З ким або з чим ви б хотіли працювати?
- Який об'єкт праці вас приваблює?
- Чим би ви хотіли займатися?
- Який вид діяльності вас приваблює?

А потім аналізується таблиця, де на перетині бажаних, об'єкта праці і виду діяльності, будуть показані найбільш відповідають інтересам підлітка сфери професійної діяльності.

Психодіагностична методика «Профасоціації» спирається на асоціативний метод. Підлітковаі пропонуються слова-стимули, у відповідь він називає професію, з якою вони у нього асоціюються. Після обробки результатів виділяються професії, інтерес до яких найбільш виражений. Опитувальник професійної готовності (ОПГ). Містить 50 питань, за результатами відповідей на які можна діагностувати бажання і здатність людини займатися тим чи іншим видом професійної діяльності. Опитувальник побудований на

самооцінці людиною своїх схильностей і можливостей. Вибір професії є таким знаковим дією, яке може зробити людину щасливою в житті і успішним в професійній діяльності, а може затьмарити всю його життя, розладнати плани і зробити його нещасним. Тому до вибору майбутньої професії варто готуватися ще в дитинстві і юності, займаючись профорієнтацією школярів [4]. Вважаємо за необхідне виділити три основні чинники для правильного вибору професії:

- правильна самооцінка особистості, її здібностей, інтересів, нахилів, здібностей, бажань і обмежень;
- наявність початкових знань і умінь в тому напрямі, в якій знаходиться обрана професія;
- уміння тверезо співвіднести результати самооцінки із знаннями вимог, які висувають ті чи ті професії.

Правильна профорієнтація – один із важливих показників розвитку людини. Іншим важливим моментом профорієнтації в школі є поінформованість про те, які професійні напрями є доцільними і затребуваними. Адже практика доводить, що найбільш поширеними труднощами і помилками школярів, підлітків і молодих людей при професійному визначенні виявляються:

- керівництво у виборі, засноване на інформації з помилкових або упереджених джерел інформації;
- неправильним аналіз і систематизація отриманої інформації про ту чи ту сферу діяльності;
- переоцінка або недооцінка окремих індивідуально-психологічних характеристик особистості, хибна, помилкова самооцінка;
- неправильна, неточна, недоречна оцінка своїх здібностей, підміна їх моральними якостями;
- помилкове уявлення про можливості освоєння обраної професії;

- керівництво при профорієнтації емоційної складової, тиск з боку авторитетних для підлітка і школяра людей;
- наявність впливових стереотипів;
- невміння вчасно змінити помилкове рішення при отриманні додаткової інформації;
- профорієнтація школяра на підставі симпатії до тих чи тих особистісних якостей представника певної професії, ідеалізація, наслідування перенесення особистого ставлення до людини на професію;
- різноманітні проблеми поведінки і формування підлітків;
- неможливість пройти тестування щодо профорієнтаційного вибору, проконсультуватися із психологом;
- позиція батьків, однолітків, вчителів.

Висновки. Отже, для підлітків на перший план ставиться завдання правильного вибору професії. Це зробити не просто, і тому на шляху професійного вибору підлітка зустрічаються різні труднощі, помилки, які потрібно долати, вивчаючи світ професій із більш ранніх років і проходячи різні тести на профорієнтацію.

Список використаних джерел:

1. Ананко Т. Теоретичні аспекти професійної орієнтації в загальноосвітніх навчальних закладах України // Вища школа. 2014. № 11/12. С. 91-99.
2. Бондарів В. П. Технологія професійного успіху: Експериментальний підручник для 10-11 класів природничо-наукового профілю / Под ред. С. Н. Чистякової, А. В. Гапоненко, Л. А. Зінгер, П. С. Лернер та ін. Москва: Просвещение, 2001. 506 с.
3. Варнавська І. Морально-психологічна готовність

фахівців агрономічного напрямку в умовах вищої школи // Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том VII: Ідентичність і свобода в освіті та науці / [Ред.: Ян Гжесяк, Іван Зимомря, Василь Ільницький]. Конін – Ужгород – Бельско-Бяла – Київ: Посвіт, 2019. С.62-64.

4. Вікова і педагогічна психологія / уклад. І. В. Дубровіна, А. М. Прихожан, В. В. Зацепін. Москва, 1999. 320с.